

UTE K. BOONEN

NIEUWE WOORDEN BOUWEN, BIJVOORBEELD MET LEGO:
ZIJ LEGOOT – SIE SPIELT MIT LEGO – SY SPEEL LEGO'S.
CONVERSIE CONTRASTIEF IN HET NEDERLANDS,
DUITS EN AFRIKAANS

INLEIDING

In het Nederlands, Duits en Afrikaans, drie nauw verwante West-Germaanse talen, zijn er verschillende productieve procedés om nieuwe woorden te vormen, met name samenstelling of compositie (1), afleiding of derivatie (2) en conversie (3).¹

(1) samenstelling

nl ²	tafel + kleed	>	tafelkleed
de	Tisch + Decke	>	Tischdecke
af	tafel + doek	>	tafeldoek

(2) afleiding

nl	schoon + -heid	>	schoonheid
de	schön + -heit	>	Schönheit
af	skoon + -heid	>	skoonheid

(3) conversie

nl	ik dans	>	de dans
de	ich tanze	>	der Tanz
af	ek dans	>	die dans

PROF. DR. UTE BOONEN is gewoon hoogleraar Neerlandistiek bij de Universität Duisburg-Essen. De zwaartepunten van haar onderzoek en onderwijs zijn historische taalkunde, contrastieve taalkunde Nederlands, Duits en Afrikaans, buurtaalonderwijs, Nederlands-Duits cultuurtransfer en discourse analysis. Correspondentieadres: Universität Duisburg-Essen, Germanistik/Niederlandistik, 45117 Essen, Duitsland; e-mail: ute.boonen@uni-due.de; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9441-7661>.

¹ Andere vrij frequente manieren om nieuwe woorden te vormen zijn verkortingen (letterwoorden en clippings), woordversmelting (blending), reduplicatie en backformation. Omdat deze processen niet helemaal systematisch en transparant zijn, worden ze over het algemeen niet als productief in strikte zin beschouwd (vgl. bijv. Booij en Van Santen 216).

² Ik gebruik de internationale talencodes: *nl* voor Nederlands, *de* voor Duits, *af* voor Afrikaans.

Bij samenstelling en afleiding verandert het basiswoord door een ‘zichtbare’ toevoeging. Bij conversie verandert een woord qua woordsoort zonder dat het woord – of om preciezer te zijn: de stam van het woord – uiterlijk verandert, zoals bij *ik dans* en *de dans*, in het Duits *ich tanze* [stam: *tanz*] en *der Tanz*, in het Afrikaans *ek dans* en *die dans* (vgl. 4).

- (4) nl [dans]_V > [dans]_N
 de [tanz]_V > [tanz]_N
 af [dans]_V > [dans]_N

Hoewel conversie in het Nederlands, Duits en Afrikaans (en ook in het Engels) erg productief is, is dit woordvormingsprocedé eerder onderbelicht. Nog in 2020 stellen Valera en Ruz: “Conversion is a key type of word-formation process in English, but the precise nature of the relation between base and derivative in conversion is rarely discussed, even if conversion is considered as a dynamic process” (181). Don (“A Note on Conversion”) en Eschenlohr (*Vom Nomen zum Verb*) hebben er weliswaar een proefschrift aan gewijd – Don vanuit Nederlands, Eschenlohr vanuit Duits perspectief – maar in vergelijking met andere morfologische verschijnselen is er weinig onderzoek met betrekking tot conversie verricht.³ Contrastief onderzoek is eveneens schaars; er zijn wel enkele vergelijkende studies verricht naar woordvormingsprocedés in het Nederlands en Duits, maar hierbij gaat het dan om samenstellingen (bijv. Hüning, “Adjective + Noun Constructions”, Hüning en Schlücker, “Konvergenz und Divergenz”). Don, *Note on conversion*, vergelijkt conversie in die twee talen en Hüning, *Niches and analogy*, gaat in een onderdeel van zijn opstel over semantische niches en analogie vergelijkend in op conversie in het Duits en Nederlands. Driedelig vergelijkend onderzoek naar Nederlands, Duits én Afrikaans is er helemaal niet (uitzonderingen zijn Boonen, Fisseni en Beyer, “Die hoender maak die venster oop”; Fisseni en Boonen, ‘Afrikaans und Deutsch’, die echter niet op morfologische processen gericht zijn). Er is dus nog een grote leemte op onderzoeksgebied omtrent conversie, en zeker wat contrastief onderzoek betreft.

In deze bijdrage stel ik mijn onderzoeksproject naar conversie voor waarmee ik deze leemte – althans gedeeltelijk – wil vullen. In eerste instantie ga ik kort in op de status van conversie als woordvormingsprocedé, daarna komen de verschillen in productiviteit en mate van toepassing van conversie in het Nederlands, Duits en Afrikaans aan de orde (paragraaf 3). Daarop volgt in paragraaf 4 een korte uiteenzetting met de op dit moment gangbare verklaringen van die verschillen. Ik sluit af met de beschrijving van de opbouw en de doeleinden van mijn eigen, nog uit te voeren onderzoeksproject.

³ Neef gaat in op geconverteerde werkwoorden in het Duits, op dit opstel kom ik nog terug.

1. WAT IS CONVERSIE?

Booij en Van Santen (21) definiëren conversie als “het maken van een woord door verandering van woordsoort en betekenis, maar zonder morfologische markering.” Daarbij wordt de status van conversie in de literatuur nogal controversieel besproken. Nübling et al. beschouwen conversie als een zelfstandig, gelijkwaardig woordvormingsprocedé naast samenstelling en afleiding (*Historische Sprachwissenschaft* 69 en ook *Morfologie* 93; zo ook Eichinger, *Deutsche Wortbildung*). Ook Fleischer en Barz bespreken conversie als eigen categorie van woordvorming naast samenstelling, impliciete en combinatorische afleiding en de vorming van afkortingen (letterwoorden en clippings) (83-84, 89). Vaak wordt conversie echter als een specifieke vorm van afleiding beschouwd, met een nulaffix -Ø.⁴

Booij en Van Santen onderscheiden gewone derivatie (ook *expliciete transpositie*) en *impliciete transpositie*, dus conversie (52).⁵ Volgens Donalies zijn er drie soorten van derivatie, met name expliciete en impliciete derivatie en conversie. De expliciete derivatie (door affixen, bijv. *schön* – *Schönheit*) komt dus overeen met expliciete transpositie bij Booij en Van Santen. Impliciete derivatie is bij Donalies echter iets anders dan conversie. Hier wordt namelijk wel een verandering van het woord uiterlijk zichtbaar, maar dan door ablaut van de stamklinker, bv. *trinken* – *tränken* (*Basiswissen* 102-103). Hoewel Booij en Van Santen dit onderscheid niet maken, zijn er ook in het Nederlands en Afrikaans gevallen van impliciete derivatie door klinkerverandering.⁶

⁴Vgl. bv. Booij en Van Santen 52; www.taalportaal.org/taalportaal/topic/pid/topic-14419055418844162; Römer en Matzke, 145-148. Ook Popkema en Dirven en Verspoor bespreken conversie onder “overige woord-vormingsprocessen” naast compositie en derivatie, beschrijven het fenomeen echter als “een soort afleiding” (Dirven en Verspoor 79). Don beweert dat nul-affixen niet bestaan en levert voor zijn beredenering twee argumenten: “Ten eerste zijn nul-affixen een kunstmatige manier binnen zg. affix-gebaseerde theoriën om te ontsnappen aan de centrale claim [...], nl. dat vormverandering in een één-op-één relatie staat met betekenisverandering. Conversie is één van de fenomenen die laten zien dat een dergelijke claim onhoudbaar is; nul-affixen zijn slechts een *ad hoc* oplossing voor deze fundamentele problemen van affix-gebaseerde theoriën. Ten tweede, er is geen enkele empirische evidentie voor het bestaan van nulaffixen” (Don, *Morphological Conversion* 229-230 en 213).

⁵De Haas en Trommelen beschouwen geconverteerde woorden als “semantisch geleed”, maar “formeel ongeleed” (De Haas en Trommelen 11); omdat zij in hun morfologisch handboek alleen gelede woorden (d.w.z. “(formeel) gelede woorden”) bespreken (8), komt conversie bij hen verder niet aan bod.

⁶In het Afrikaans zijn de normale en de causatieve variant bij *sit* en *lê* identiek, van het Nederlandse *zinken* en het Afrikaanse *sink* kan geen **zenken* resp. **senk* worden gevormd. In dit geval moet de betekenis met een omschrijving worden uitgedrukt: *laten zinken* resp. *laat sink*.

Tab. 1. Impliciete derivatie door klinkerverandering in het Duits, Nederlands en Afrikaans

DE			NL			AF		
trinken	>	tränken	drinken	>	drenken	drink	>	drenk
sinken	>	senken	zinken		– (laten zinken)	sink		– (laat sink)
sitzen	>	setzten	zitten	>	zetten	sit	≅	sit
liegen	>	legen	liggen	>	leggen	lê	≅	lê

Ook bij ‘echte’ conversie vindt in het Duits soms een klinkerverandering plaats, met umlaut, het verschil met impliciete derivatie is dat deze verandering “den Wortbildungsvorgang allerdings nur begleitet, nicht anzeigt, z.B. bei *Kopf* → *köpfen*” (Donalies, *Wortbildung* 127). In het Nederlands en Afrikaans speelt umlaut bij conversie geen rol.

Donalies vat impliciete derivatie en conversie samen onder „intern verändernde Wortbildungsarten“ (bij Booij en van Santen zou dit dan impliciete transpositie zijn), terwijl bij samenstelling en expliciete derivatie sprake is van combinerende woordvormingsprocedures (Donalies, *Basiswissen* 94-103).

Door de conversie verandert een basiswoord niet zijn uiterlijke vorm, maar wel zijn eigenschappen en kan andere syntactische functies overnemen. De stam van het werkwoord *dans* en het zelfstandig naamwoord *dans* ogen dus identiek, functioneren in een zinsconstructie echter op verschillende manieren en vormen verschillende paradigma’s: het werkwoord kan vervoegd worden en bv. in de verleden tijd worden gezet. Als complementen kan een werkwoord bijwoorden of voorwerpen bij zich hebben. Als zelfstandig naamwoord kan een woord bv. getalsuitgangen krijgen (in het Duits ook naamvalsuitgangen) en determinatoren zoals lidwoorden of attributen bij zich dragen.

- (5) nl de lichte borstel; lichte borstels
 de die leichte Bürste; leichte Bürsten
 af die ligte borsel; ligte borsels
 nl ik borstel zachtjes; zij hebben hun haar geborsteld
 de ich bürste sanft; sie haben ihr Haar / ihre Haare gebürstet
 af ek borsel saggies; hulle het hulle hare geborsel

Bij deze wissel van woordsoort of impliciete transpositie is niet altijd duidelijk welk woord of welke woordsoort de oorspronkelijke variant is. Don heeft aangetoond dat conversie daadwerkelijk directioneel is (Don, *Morphological*

Conversion). Vaak blijkt de richting van zelfstandig naamwoord naar werkwoord te gaan (*de hamer* > *hameren*); deze vorm is in alle drie talen het meest productief:

- (6) nl hamer (de zware hamer) → hameren / ik hamer (hamerde, gehamerd)
 de Hammer (der schwere Hammer) → hämmern / ich hämmere
 (hämmerte, gehämmert)⁷
 af hamer (die swaar hamer) → hamer / ek hamer (gehamer)

De andere volgorde van werkwoord naar zelfstandig naamwoord komt minder vaak voor (vgl. Dirven en Verspoor 79), maar is niet ongewoon zoals deze voorbeelden in alle drie de talen laten zien:

- (7) nl vallenik val de val
 de fallen ich falle der Fall
 af val ek val die val
 (8) nl lopen ik loop de loop
 de laufen ich laufe der Lauf
 af loop ek loop die loop

Bijvoeglijke naamwoorden lijken minder geschikt als uitgangspunt voor conversies: “Umstritten ist, ob Konversion aus Adjektiven tatsächlich als vital angesehen werden kann” (Donalies, *Basiswissen* 102). Principieel kunnen alleen ongelede bijvoeglijke naamwoorden geconverteerd worden, waarbij conversie naar een werkwoord (*bleek* > *bleken*) maar ook naar een zelfstandig naamwoord (*gek* > *de gek*) mogelijk is:

- (9) nl bleek; bleke, bleker bleken; ik bleek, bleekte, heb gebleekt
 de bleich; bleiche/r/s; bleicher bleichen; ich bleiche, bleichte, gebleicht
 af bleek; bleke, bleker bleik; ek bleik, gebleik
 (10) nl gek; gekke, gekker de gek; de gekken
 de jeck; jecke/r/s, jecker der/die Jecke, die Jecken
 af gek; gekke, gekker die gek, die gekke

De betekenis van geconverteerde woorden kan op verschillende manieren gecategoriseerd worden. Hüning spreekt van ornatieve, resultatieve en instrumentale betekenis en geeft als voorbeelden (Hüning, *Semantic Niches* 194):

- (11) answer – provide with X → ornative
 film – make into X → resultative
 shower – do something with X or use X → instrumental

Donalies noemt naast ornativa en instrumentiva nog privativa, met een schematische betekenis die in analogie met Hüning met ‘X – ontdoen van X’

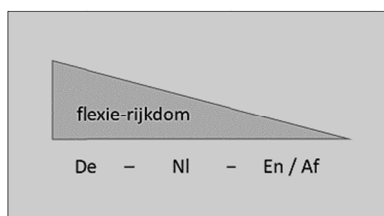
⁷ In het Duits met umlaut van de stamklinker.

omschreven zou kunnen worden: *häuten* ('villen'), *schälen* ('schillen') etc. (Donalies, *Basiswissen* 101).

2. CONVERSIE VERSUS PARAFRASERENDE OMSCHRIJVING

In het Nederlands, Duits en Afrikaans is conversie gewoon en komt regelmatig voor, maar lang niet altijd kunnen woorden geconverteerd worden. Vaak zijn er in plaats daarvan andere morfologische oplossingen of omschrijvingen nodig. Opmerkelijk is dat in sommige gevallen bij cognaten in de drie talen niet dezelfde regels van toepassing zijn. In zekere zin lijkt conversie in het Nederlands veel frequenter voor te komen en op veel meer basiswoorden te kunnen worden toegepast dan in het Duits. De graad van productiviteit, in wat dus talig mogelijk is, verschilt. Dit zou met de graad van flexie en flexieverlies te maken kunnen hebben. Het Duits kent nog verschillende flexievormen en de conversie van *ich tanze* – *der Tanz* toont aan dat de gelijkenis van [tanz]_V en [tanz]_N door de manier van spellen en de vervoegde eerste persoon van het werkwoord buiten werking wordt gezet. Op fonologische beperkingen ga ik in paragraaf 3.2 nog in.

Op basis van flexie en flexieverlies zou je dus kunnen veronderstellen dat in een taal als het Afrikaans erg veel conversie te vinden is en in het Duits minder.

Afb. 1. Flexie in het Duits, Nederlands, Engels en Afrikaans

In de volgende tekst bespreek ik allereerst enkele voorbeelden waarbij het Duits meer mogelijkheden laat zien dan het Nederlands. Daarna ga ik uitgebreider in op constructies zoals in de titel “zij legoot – sie spielt mit Lego – sy speel lego’s”, waarbij de verdeling en de mogelijkheden weer anders zijn. Deze constructie laat zien dat het Afrikaans in vele gevallen niet aansluit bij de mogelijkheden van het Nederlands, maar net als het Duits een omschrijving moet gebruiken.

3.1 CONVERSIE VERSUS PARAFRASE I

In het Duits vinden we een reeks geconverteerde werkwoorden waarvan de basis gevormd is door een dierbenaming zoals *sich aalen* (zich behaaglijk uitstrekken, ontspannen), *büffeln* (blokken, ook: buffelen), *dackeln* (met lichte tegenzin ergens naartoe lopen), *gockeln* (zich gedragen als een haantje, pronken als een pauw), *reihern* (kotsen), *robben* ((zich op zijn buik) kruipend voortbewegen, ook: *robben*), *tigern* (tippelen, lopen), *unken* (klagen, zwartgallig doen), *wiesel* (snel/rap/vlug lopen/gaan) (Donlies, *Basiswissen* 100); *kalben* (kalven). Deze uitdrukkingen zijn wat informeler en komen voornamelijk in gesproken taalgebruik voor. In het Nederlands bestaan er, op *buffelen*, *kalven* en *robben* na, geen equivalente werkwoorden. Het Nederlandse werkwoord *kalven* heeft als een betekenis ‘overgeven’ en vormt daarmee een equivalent voor het Duitse *reihern*. Het Afrikaans kent deze conversies van dierbenamingen niet.⁸ In het Nederlands kun je *ijsberen*, **eisbären* bestaat echter niet in het Duits, ook in het Afrikaans moet dit met *onrustig heen en weer loop* worden uitgedrukt. Naast die vormingen op basis van dierbenamingen kunnen in het Duits ook benamingen voor personen en eigennamen tot werkwoord geconverteerd worden: *gärtner*, *schriftstellern*, *schulmeistern*; *kneippen*, *mendeln*, *röntgen* (Donalies, *Basiswissen* 100). In het Nederlands zijn *tuinieren* en *schoolmeesteren*, *kneippen*, *mendelen* en *röntgenen* eveneens mogelijk, terwijl voor *schriftstellern* een omschrijving zoals “een boek schrijven, zich als schrijver proberen” gebruikt moet worden. Het *ANNA* kent geen Afrikaanse equivalenten voor deze werkwoorden.

Donalies noemt een hele reeks voorbeelden voor ornatieva, privatieva en instrumentieva (zie tab. 2; vgl. Donalies, *Basiswissen* 101). In veel gevallen zijn er ook in het Nederlands geconverteerde werkwoorden mogelijk, soms moet echter een omschrijving worden gebruikt. In het Afrikaans kan ook een aantal van die werkwoorden door conversie gevormd worden, maar er is vaker dan in het Nederlands (en Duits) een omschrijving nodig; vooral bij privativa lijkt conversie vooral in het Duits productief te zijn, in mindere mate in het Nederlands en haast niet in het Afrikaans.

Tab. 2. Conversie tot ornativa, privativa en instrumentiva in het Duits, Nederlands en Afrikaans

	DE	NL	AF
ornativa	düngen	mesten	– (bemes)

⁸ Er bestaat wel het werkwoord *bevark* (informeel voor *iemand als een stuk vuil behandelen*) dat echter door een derivatie met het prefix *be-* van *vark* is afgeleid.

	ehren	eren	eer
	loben	loven	loof
	ölen	oliën	olie
	pfeffern	peperen	peper
	polstern	[stofferen, bekleden]	– (opstop, beklee, stoffeer)
	salzen	zouten	sout
	zuckern	suikeren	suiker
privativa	häuten	villen	– (ontvel)
	köpfen	*hoofden (onthoofden; wel: tulpen koppen; een bal koppen)	– (onthoof)
	schälen	schillen	skil
	schuppen	(af)schubben	– (afkrap)
	zahnen	tanden	– (tande kry)
instrumentiva	geigen	– (viool spelen)	– (viool speel)
	flöten	fluiten	fluit
	löffeln	lepelen	– (met n lepel skep) ⁹
	meißeln	beitelen	beitel
	pinseln	penselen	– (verf met 'n kwas)
	scheren	scheren	skeer
	sensen	– (met de zeis (af)maaïen)	– (met 'n sens maai)
	sicheln	– (met de sikkkel maaïen)	(met 'n sekel sny)
	spachteln	spatelen	– (met 'n spatel smeer)

Andere voorbeelden waar het Afrikaans met een parafrase moet werken zijn bv. werkwoorden op basis van een bijvoeglijk naamwoord (12, 13), waar in het Duits en het Nederlands de stam zonder toevoeging van een affix tot werkwoord veranderd kan worden:

- (12) nl kort > korten rot > rotten
 de kurz > kürzen rott > rotten
 af kort > verkort rot¹⁰ > verrot

⁹ In het Afrikaans bestaat wel het ww *lepellê* wat in het Nederlands en Duits met meer woorden uitgedrukt moet worden, namelijk met *lepel-tje-lepeltje liggen* resp. in *Löffelchenstellung liegen*.

¹⁰ Gebruikelijker dan *rot* is in het Afrikaans *vrot* als bijvoeglijk naamwoord.

- (13) nl zoet > zoeten zuur > zuren
 de süß > süßen sauer > säuern
 af soet > versoet suur > versuur, insuur

In voorbeeld (14) is alleen in het Duits een conversie van bijvoeglijk naamwoord naar werkwoord mogelijk; niet alleen in het Afrikaans, maar ook in het Nederlands is hier een afleiding met het prefix *ver-* nodig:

- (14) nl warm > verwarmen
 de warm > wärmen
 af warm > verwarm

Deze voorbeelden laten zien dat conversie bij bepaalde basiswoorden in het Duits vaker toegepast kan worden dan in het Nederlands of Afrikaans. Er lijken zelfs in het Afrikaans duidelijk minder conversies mogelijk te zijn dan in het Nederlands en Duits.

3.2 CONVERSIE VERSUS PARAFRASE II

Het uitgangspunt voor mijn onderzoek naar conversie vormen andere gevallen dan de onder 3.1 genoemden. Ook bij heel veel spelletjes kun je in het Nederlands het zelfstandige naamwoord gemakkelijk omtoveren tot werkwoord. En zo kun je zeggen *zij legoot*, wat je in het Duits moet weergeven met *sie spielt mit Lego* en in het Afrikaans met *sy speel lego's*.

- (16) nl lego > legoën
 de Lego > mit Lego spielen
 af lego > lego's speel

Hetzelfde geldt voor heel veel soorten sport met een bal (*voetballen, volleyballen, basketballen* enz.). In het Nederlands kun je het werkwoord vormen, in het Duits en Afrikaans moet je gebruik maken van een parafrase: *Volleyball spielen, Basketball spielen* resp. *vlugbal speel* (niet eens *vlugballen!*), *basketbal speel*.

- (17) nl voetbal > voetballen
 de Fußball > Fußball spielen
 af sokker > sokker speel

Er is al eerder onderzoek gedaan naar beperkingen in het Duits en ook in het Nederlands voor het omvormen van woorden door middel van conversie. Zo heeft Neef voor het Duits fonologische beperkingen vastgesteld en Don ('Note on Conversion'), komt tot de conclusie dat verschillende *root structures* de oorzaak voor de verschillen zouden moeten zijn. Vereenvoudigd komt het op het volgende

neer: in het Duits hebben werkwoorden een bepaalde fonologische vorm en een van de regels is dat een stam van een werkwoord niet op een volle klinker mag eindigen. Op grond van deze fonologische beperking is het dus blijkbaar in het Duits “niet mogelijk” om van het zelfstandig naamwoord *Hockey* (uitgang op een volle klinker) **hockeyen* af te leiden of **sambaen* van *Samba*, **skien* van *Ski*, **judoen* van *Judo* of **nintendoen* van *Nintendo* (allemaal voorbeelden waar het in het Nederlands wél kan). Volgens Don functioneert conversie van zelfstandige naamwoorden in het Duits en in het Nederlands op verschillende manieren, en het centrale verschil ligt dan hierin: “Where German converted verbs behave just as underived verbs and obey all phonological restrictions on the form of verbs, Dutch converted verbs obey no restrictions whatsoever on the form of (underived) verbs” (Don, ‘Note on Conversion’ 40). Een bevinding die uiteraard erg goed in het stereotype beeld van Nederlanders en Duitsers past: de een is pragmatisch en flexibel, de ander gehoorzaam en conservatief.

De door Neef aangegeven fonologische beperkingen verklaren volgens mij echter niet waarom je aan de kassa in Duitsland niet kan zeggen *ich möchte pinnen* of *er fußballt, sie schacht, wir tennissen*. Bovendien is het opmerkelijk dat het Afrikaans die geconverteerde werkwoorden ook niet kent: je kunt niet zeggen: *ek hokkie, sy samba, ons tennis*. Ook in het Afrikaans is in die gevallen een omschrijving nodig (*ek speel hokkie, sy dans die samba, ons speel tennis*).

Hningfocust in zijn opstel op sportsoort-werkwoorden die dus een specifiek subtype van instrumentale conversie vormen. *Voetballen* en *tennissen* horen volgens hem tot de oudste voorbeelden voor dit type conversie in het Nederlands (*Niches and analogy* 195). De werkwoorden *voetballen* en *blokfluiten* kunnen niet uit werkwoorden zijn afgeleid omdat het werkwoord **ballen* niet bestaat (Booij en Van Santen 177) (het werkwoord *fluiten* echter wel). Booij en Van Santen stellen dat hier een conversie van de nominale samenstelling *voetbal* resp. *blokfluit* uitgaat.

Met betrekking tot allerlei balspelen stelt Hüning: “German and English lack the systematic possibility of conversion here. Nevertheless, there appears to be some limited regularity: as long as a ball is involved, German and English seem to use the phrase with *spielen/play* consistently” (196). En dit lijkt dus ook voor het Afrikaans van toepassing te zijn: *sokker/basketball/vlugbal speel*, maar ook *tennis speel* etc. Indien er in het Duits werkwoordelijke convertaten voorkomen, zijn ze defectief, aldus Hüning. Hij geeft als voorbeelden: *Ich gehe gern golfen*, maar niet *er golft*. Hetzelfde geldt volgens Hüning ook voor *snowboarden*. “The verb *golfen* for example seems acceptable, but it is defective in its use: **er golft, *er hat*

gegolft” (195). In het Afrikaans zien we hetzelfde fenomeen: Het moet zijn: *hy speel golf; sy ry sneebord* (hoewel *sy ry duinplank* waarschijnlijker is).

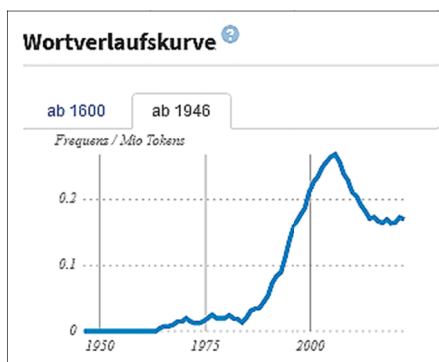
In het DWDS, het digitale woordenboek van de Duitse taal, staat *golfen* eveneens vermeld, niet als defectief, alleen als “umgangssprachlich” (omgangstalgig):

(18) Aber später, wenn ich wieder viel Zeit habe, dann golfe ich. (*Die Welt*, 17 jul. 2002)

In de archieven van *FAZ* (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*) en *SZ* (*Süddeutsche Zeitung*), twee Duitse kwaliteitskranten, zijn er genoeg vindplaatsen voor de vervoegde vorm “golft” te vinden: in de *FAZ* (1949-2022) komt “golft” in totaal 67 keer voor, daarvan 31 keer voor 2000 en de eerste vindplaats komt al uit het jaar 1964 (19). In de *SZ* (1992-2022) komt de vervoegde vorm 138 keer voor, 26 vindplaatsen dateren uit de 20^e eeuw.

(19) Golf als Volkssport, das praktizieren Engländer, Amerikaner und neuerdings auch Japaner. Allein die Londoner können zwischen 150 Plätzen wählen, in den Vereinigten Staaten spielen zehn Millionen Amerikaner auf mehr als siebentausend Anlagen, in Tokio golft man bereits unter Flutlicht. (*FAZ* 7 okt. 1964)

De frequentie van het ww *golfen* is door het DWDS in kaart gebracht (zie afb. 2). Hier is dus duidelijk te zien dat het gebruik van *golfen* vanaf eind jaren 1980 sterk toeneemt en na 2005 weer daalt.

Afb. 2. Frequentie van het werkwoord *golfen* volgens het DWDS¹¹

Ook voor het werkwoord *snowboarden* worden in het DWDS alle vormen vermeld, het werkwoord is dus niet langer defectief, er wordt zelfs een vrij oude vindplaats met vervoegd ww genoemd uit 2001:

¹¹ DWDS-Wortverlaufskurve für “golfen”, erstellt durch das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache, <https://www.dwds.de/r/plot/?view=1&corpus=zeitungenxl&norm=date%2Bclass&smooth=spline&genres=0&grand=1&slice=1&prune=0&window=3&wbase=0&logavg=0&logscale=0&xrange=1946%3A2022&q1=golfen>. Geraadpleegd op 7 okt. 2022.

(20) Ich snowboarde für mein Leben gern, und wenn kein Schnee liegt, skate ich rund um die Alster. (*Bild*, 31 aug. 2001)

Dat dit soort conversies in het Nederlands makkelijker toegepast worden, blijkt niet alleen voor taalwetenschappers interessant en opmerkelijk te zijn. Zo schrijft de Duitse voetbaljournalist Arnd Zeigler in zijn colom over voetbal: “Verletzungen sind bei Fußballern in aller Regel eher ungerne gesehene Begleitscheinungen des Fußballspielens, oder wie man in Holland sagen würde: Des Fußballens. Dort sagen sie wirklich ‚Ich fußballe, du fußballst, wir fußballen...!’” (Zeigler 166). Zeigler vindt dit – vanuit zijn Duitstalig perspectief – blijkbaar erg bijzonder. Hoewel *fußballen* volgens hem in het Duits niet kan, zijn er toch nog enkele andere voorbeelden te vinden, zoals een citaat van de trainer van Schweinfurt uit 2015:

(21) Aber das war schon sehr nah dran an dem, wie *wir fußballen* wollen. (*Main Post*, 4 sep. 2015)

Voorbeeld (22) uit 2004 laat zien dat ook in ‘literair’ taalgebruik de vervoegde vorm gebruikt wordt:

(22) **Moderne Ehe**

Er fußballt, schießt und kegelt.
 Sie taucht, reitet und segelt.
 Sie liebt das Meer, er die Berge –
 Gemeinsamkeit ist nicht ihre Stärke.
 Doch eine Schwäche zeigt ihr Sport:
 Die beiden sehen sich nimmerfort. (Oppel 223)

Maar niet alleen in het semantische veld ‘sport’ is het Nederlands buitengewoon productief wat het gebruik van geconverteerde werkwoorden betreft. Wie met zijn postzegelverzameling bezig is, is *aan het postzegelen*, wie geniet van het lezen in de nieuwste Donald Duck kan in het Nederlands even lekker *donald ducken*. Met de bal spelen kan ook door de ongelede vorm van het werkwoord worden uitgedrukt, zoals het voorbeeld (23) van Dick Bruna uit het jaar 1962 laat zien:

(23) *en daar heb je de zeeleeuw ook / dat dier kan heel goed ballen
 hij vangt hem boven op zijn neus / en laat hem niet meer vallen*

En *fortniten* bestaat ook, als je dus het computergame Fortnite speelt zoals in (24):

(24) Vandaag gaan we Fortniten met de vloggers

(www.ksalaarne.eu/onewebmedia/Boekje-JanuariMaartdef.pdf)

4. NEGLECTING THE RULES?

Waarom is conversie in het Nederlands zo productief terwijl dit noch in het Duits noch in het Afrikaans het geval blijkt te zijn? En is de door Don beweerde Duitse ‘gehoorzaamheid’ tegenover beperkende regels echt zo stabiel in het Duits? Zou het niet eerder aannemelijk zijn dat met betrekking tot woordvorming analogie en variatie – zoals door Hüning aangegeven – een veel grotere rol spelen dan regels en productiviteit?

Onder Duitstaligen was er enkele jaren geleden een discussie (misschien is die nog steeds niet beëindigd) in hoeverre je kleuradjectieven kunt (of eerder *mag*) buigen. Officieel correct is *lila Blumen, rosa T-Shirt, orange Pfeile*, of alternatief *lilafarbene, rosafarbene, orangefarbene*. In gesproken taal kom je echter niet zelden ook *lilane Blumen, rosanes T-Shirt, orangene Pfeile* tegen. Op een vrij serieuze website valt te lezen: “Werden diese orangenen Säulen der prä-digitalen Ära überhaupt noch genutzt?” (“Notrufsäulen”). Het lijkt er dus op dat er ook in het Duits steeds meer kan en mag en dat de taalgebruiker zich misschien ook minder aantrekt van regels en beperkingen. Zoals we al hebben gezien zijn bepaalde werkwoorden niet meer defectief en bepaalde woordvormingsregels versoepelen.

En ook met betrekking tot conversies zijn er voorbeelden voor creatief taalgebruik te vinden zoals *limbeckern* – *in de winkels van de shopping mall in hartje Essen gaan shoppen* of *schreibtischen* (idiolectisch) met de betekenis *aan je bureau zitten en kantoorwerk verrichten*. Waarom zouden dus de volgende zinnen niet kunnen in het Duits?

- (25) Nils fussballt, seit er fünf ist.
 Tobias tennist dienstags, Marie judot.
 Paul fortnitet den halben Tag.
 Martin nintendot täglich 60 Minuten.
 Finn legot lieber.
 Ich schreibtische wieder zu lange.

En ook in het Afrikaans komen vergelijkbare constructies voor zoals het voorbeeld *stoomroller_N* (wals_N) en *stoomroller_V* (*doordenderen* resp. *iemand platwalsen, overdenderen*) laat zien.

5. SAMENVATTING EN ONDERZOEK VOOR DE TOEKOMST

Dat een contrastieve benadering voor taalkundige fenomenen en de verklaring van bepaalde verschijnselen erg zinvol kan zijn heeft Hüning, *Niches and analogy*

al aangetoond. Om van deze meerwaarde te profiteren heb ik conversie contrastief bekeken en wil dit nog nauwkeuriger doen. Deze kleine pilot laat al zien hoe divers conversie is en hoe verschillend de toepassingsmogelijkheden van dit woordvormingsprocedé in de drie Westgermaanse talen Nederlands, Duits en Afrikaans zijn. Welke woorden kunnen als basis voor een conversie dienen, wanneer moet een parafraze gebruikt worden? De veronderstelling dat conversie in het Nederlands vaker voorkomt dan in het Duits kan zo makkelijk niet worden bevestigd, want bij ornatieva, privatieva en instrumentieva blijkt conversie in het Duits vaker mogelijk te zijn. Aan de andere kant is conversie van het type *legoën* het meest productief in het Nederlands. De veronderstelling dat flexieverlies voor meer conversie zou kunnen zorgen, kan door deze pilot niet worden bevestigd: in het Afrikaans komt – in de hier onderzochte gevallen – minder conversie voor dan in het Nederlands of Duits.

In een uitgebreider project wil ik deze aspecten nader onderzoeken. Het is de bedoeling om uit te zoeken, welke conversies in woordenboeken al geaccepteerd en officieel gecodificeerd zijn. In tweede instantie wil ik verschillende corpora met geschreven en ook gesproken taalmateriaal analyseren. Dat onderzoek zou moeten laten zien welke conversies – gecodificeerd al dan niet – daadwerkelijk door de taalgebruiker gevormd worden. In derde instantie zal ik met behulp van een enquête de acceptabiliteit van bepaalde conversies testen. Handig lijkt me hierbij een insteek zoals Matthias Hüning die in navolging van Taeldeman en Van Santen heeft aangegeven, namelijk de vraag: welke woorden zijn *possible* en welke zijn *probable*? Hüning stelt: “New words are coined not according to an abstract word formation rule but according to the model of one or more existing words” (Hüning, *Semantic Niches* 187). Nieuwe woorden worden dan op basis van analogie gevormd. Als ik in het Duits *golven* en *snowboarden* kan gebruiken, dan kan dat ook met *fußballen* of *tennissen*. Of die analogie zo echt in z'n werk gaat, moet het attitude-onderzoek bij Duits- en Afrikaanstaligen aan het licht brengen.

BIBLIOGRAFIE

- ANNA = *Prisma groot woordenboek Afrikaans en Nederlands*. Onder redactie van Willy Martin, Uitgeverij Unieboek/Het Spectrum, 2011.
- Bauer, Michi. “Michael Krämer wird zur tragischen Figur.” *Main Post*, 4 sep. 2015 (geciteerd wordt Gerd Klaus, op dat moment chef-trainer van FC Schweinfurt 05).
- Boonen, Ute K., Bernhard Fisseni en Herman L. Beyer. “Die hoender maak die venster oop. Afrikaans zwischen Niederländisch und Deutsch.” *nachbarsprache niederländisch*, 2021, pp. 25-42.
- Booij, Geert. *Morphology of Dutch*. Oxford UP, 2019.
- Booij, Geert, en Ariane van Santen. *Morfologie. De woordstructuur van het Nederlands*. 5e uitgave, AUP, 2017.

- Conradie, C. Jac. "Werkwoordsclusters in contrast: het Nederlands en het Afrikaans." *Neerlandistiek in contrast. Colloquium Neerlandicum*, vol. 16, 2007, pp. 247-260.
- Dirven, René, en Marjolein Verspoor, editoren. *Cognitieve inleiding tot taal en taalwetenschap*. Acco, 1999.
- Don, Jan. *Morphological Conversion*. LEd, 1993.
- Don, Jan. "A Note on Conversion in Dutch and German." *Linguistics in the Netherlands*, vol. 20, 2003, pp. 33-44.
- Donalies, Elke. *Die Wortbildung des Deutschen*. Narr, 2002.
- Donalies, Elke. *Basiswissen Deutsche Wortbildung*. 2^e uitgave, Francke, 2011.
- DWDS = *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache (Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart)*. Onder redactie van Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, www.dwds.de. Geraadpleegd op 7 okt. 2022.
- Eichinger, Ludwig M. *Deutsche Wortbildung*. Gunter Narr, 2000.
- Eschenlohr, Stefanie. *Vom Nomen zum Verb: Konversion, Präfigierung und Rückbildung im Deutschen*. Olms, 1999.
- F.A.Z.-Bibliotheksportal. *Frankfurter Allgemeine Archiv*. www.faz-biblionet.de/faz-portal. Geraadpleegd op 7 okt. 2022.
- Fisseni, Bernhard, en Ute K. Boonen. "Afrikaans und Deutsch – Die besseren Freunde? Zur Rolle des Deutschen bei der Entstehung des Afrikaans." *Zwischen Sprachen en culturen. Wechselbeziehungen im niederländischen, deutschen und afrikaansen Sprachgebiet, onder redactie van Ute K. Boonen*, 2018, pp. 399-410.
- Fleischer, Wolfgang, en Irmhild Barz. *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. 4^e uitgave, in samenwerking met Marianne Schröder, De Gruyter, 2012.
- De Haas, Wim, en Mieke Trommelen. *Morfologisch handboek van het Nederlands. Een overzicht van de woordvorming*. SDU Uitgevers, 1993.
- Hüning, Matthias. "Adjective + Noun constructions between syntax and word formation in Dutch and German." *Cognitive Perspectives on Word Formation. Trends in Linguistics*, onder redactie van Alexander Onysko en Sascha Michel, De Gruyter Mouton, 2010, pp. 195-216.
- Hüning, Matthias. "Semantic Niches and Analogy in Word Formation. Evidence from Contrastive Linguistics." *Languages in Contrast*, vol. 9, nr. 2, 2009, pp. 183-201.
- Hüning, Matthias, en Barbara Schlücker. "Konvergenz und Divergenz in der Wortbildung – Komposition im Niederländischen und Deutschen." *Kontrastive Germanistische Linguistik*, onder redactie van Antje Dammel, Sebastian Kürschner en Damaris Nübling, Georg Olms, 2010, pp. 783-825.
- Neef, Martin. "A Declarative Approach to Conversion into Verb in German." *Yearbook of Morphology 1998*, onder redactie van Geert Booij en Jaap van Marle, Kluwer Academic Publishers, 1999, pp. 199-224.
- "Notrufsäulen: Schnelle Hilfe bei Pannen und Unfällen." *Die Versicherer*, 19 mrt. 2019, <https://www.dieversicherer.de/versicherer/auto-reise/news/notrufsaeulen-43400>. Geraadpleegd op 29 sept. 2022.
- Nübling, Damaris, Antje Dammel, Janet Duke, en Renata Szczepaniak. *Historische Sprachwissenschaft des Deutschen. Eine Einführung in die Prinzipien des Sprachwandels*. 5^e uitgave, Narr Francke Attempto, 2017.
- Oppel, Gernhard. *Nahe gelegt, das ferne Ziel*. 2004, epdf.tips/nahe-gelegt-das-ferne-ziel.html. Geraadpleegd op 7 okt. 2022.

- Popkema, Jan. *Grammatica Fries. De regels van het Fries*. Prisma Woordenboeken en Taaluitgaven, 2006.
- Römer, Christine, en Brigitte Matzke. *Der deutsche Wortschatz. Struktur, Regeln und Merkmale*. Narr Francke Attempo, 2010.
- SZ-Archiv. *Süddeutsche Zeitung*. archiv.szarchiv.de/Portal/restricted/ExtendedSearch.act. Geraadpleegd op 7 okt. 2022.
- Valera, Salvador, en Alba E. Ruz. "Conversion in English: Homonymy, Polysemy and Paronymy." *English Language and Linguistics*, vol. 25, nr. 1, 2021, pp. 181-204.
- Wouden, Ton van der, en Geert Booij. "Conversion." *Taalportaal*, 14 mei 2020, taalportaal.org/taalportaal/topic/pid/topic-14419055418844162. Geraadpleegd op 4 okt. 2022.
- Zeigler, Arnd. *1000 ganz legale Fußballtricks: die besten Kolumnen aus „Zeiglers wunderbare Welt des Fußballs“*. Humboldt, 2006.

NIEUWE WOORDEN BOUWEN, BIJVOORBEELD MET LEGO:
 ZIJ LEGOOT – SIE SPIELT MIT LEGO – SY SPEEL LEGO'S.
 CONVERSIE CONTRASTIEF IN HET NEDERLANDS,
 DUI TS EN AFRIKAANS

Abstract

Naast samenstelling en derivatie vormt conversie een uiterst productief woordvormingsprocedé in de West-Germaanse taalfamilie. Naast gesubstantiveerde infinitieven *essen – das Essen* vind je ook die *Flöte – flöten, laufen – der Lauf*. In het Nederlands lijkt conversie nog productiever te zijn dan in het Duits, zo kent het Nederlands *hij voetbalt* of *zij legoot* wat in het Duits niet wordt weergegeven met *er fußballt, *sie legot, maar met perifrastische formuleringen: *er spielt Fußball, sie spielt mit Lego*. In het Afrikaans is in deze gevallen ook een omschrijving noodzakelijk: *hy speel sokker resp. sy speel lego's*. Met behulp van empirisch corpora-onderzoek en een enquête naar attitudes van de taalgebruiker wil ik door mijn project te weten komen welke vormen van conversie in de drie talen voorkomen, welke woorden als basis voor een conversie kunnen dienen en welke geconverteerde woorden misschien nog in gebruik zouden kunnen komen.

Trefwoorden: woordvorming; conversie; Nederlands; Duits; Afrikaans

BUDOWANIE NOWYCH SŁÓW, NP. Z LEGO: ZIJ LEGOOT – SIE SPIELT MIT LEGO
 – SY SPEEL LEGO'S. KONWERSJA KONTRASTYWNA W NIDERLANDZKIM,
 NIEMIECKIM I AFRYKANERSKIM

Streszczenie

Obok kompozycji i derywacji konwersja stanowi wysoce produktywny proces słowotwórczy w zachodniogermańskiej rodzinie językowej. Oprócz nominalizowanych bezokoliczników (*essen_V – das Essen_N*) występują tu takie wyrażenia, jak *die Flöte_N – flöten_V czy laufen_V – der Lauf_N*. W języku niderlandzkim konwersja wydaje się być jeszcze bardziej produktywna niż w niemieckim, np. język niderlandzki pozwala na *hij voetbalt_V* lub *zij legoot_V*, które w niemieckim nie mogą być oddane za pomocą **er fußballt_V*, **sie legot_V*, ale za pomocą konstrukcji peryfrastycznych: *er spielt_V Fußball_N, sie spielt_V mit Lego_N*. Podobnie język afrykanerski wymaga w tych przypadkach również peryfraz: *hy speel_V sokker_N i sy speel_V lego's_N*. Łącząc empiryczne badania korpusowe z badaniem

postaw użytkowników języka, niniejszy projekt badawczy ma na celu zbadanie, jakie formy konwersji występują w tych trzech językach, jakie słowa mogą służyć jako podstawa konwersji oraz jakie przekonwertowane słowa mogą wejść do codziennego użytku.

Słowa kluczowe: słowotwórstwo; konwersja; język niderlandzki; język niemiecki; język afrykanerski

BUILDING NEW WORDS, E.G. WITH LEGO:
ZIJ LEGOOT – SIE SPIELT MIT LEGO – SY SPEEL LEGO'S:
CONTRASTIVE CONVERSION IN DUTCH,
GERMAN AND AFRIKAANS

S u m m a r y

Alongside composition and derivation, conversion constitutes a highly productive word-formation process in the West Germanic language family. In addition to nominalised infinitives (*essen_V – das Essen_N*), there are expressions such as *die Flöte_N – flöten_V* or *laufen_V – der Lauf_N*. In Dutch, conversion appears to be even more productive than in German, e.g. Dutch allows for *hij voetbalt_V* or *zij legoot_V* which in German cannot be rendered with **er fußballt_V*, **sie legot_V*, but rather with periphrastic constructions: *er spielt_V Fußball_N*, *sie spielt_V mit Lego_N*. Similarly, Afrikaans also requires periphrases in these cases: *hy speel_V sokker_N* and *sy speel_V lego's_N*. Combining empirical corpus research with a survey of language user attitudes, this research project aims to explore which forms of conversion occur in the three languages, which words can serve as the basis for such a conversion, and which converted words might come into everyday use.

Keywords: word formation; conversion; Dutch; German; Afrikaans